

УДК 338.314.02:637.1

Н. О. Аверчева,
к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри загальноекономічної підготовки,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003—4534-639X

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.7—8.109

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ МОЛОКА

N. Avercheva,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of General Economic Training,
Kherson State Agrarian and Economic University

ECONOMIC ANALYSIS OF MILK PROFITABILITY

Досліджено проблеми формування рівня рентабельності молока за категоріями сільськогосподарських виробників. Визначено, що сучасна ситуація на ринку молока відзначається суттєвими ризиками щодо зниження прибутковості молочного бізнесу. На рентабельність молока негативно впливають процеси зростання цін на сировинні ресурси, нівелювати які можливо на основі приросту продуктивності корів. Порівняльний аналіз рівня ціни на молоко-сировину у підприємствах і господарствах населення дозволив виявити тенденцію до збільшення розриву і зниження цінових конкурентних позицій господарств населення. Встановлено, що цінову перевагу має категорія великих виробників з потужністю вище 4 тис. т молока за рік. Під час проведення факторного аналізу прибутковості виробництва молока виявлено вищі темпи зростання витрат, порівняно з підвищенням доходів. Обґрунтовано практичні заходи щодо оптимізації виробничих витрат та підвищення ефективності використання ресурсів у молочному скотарстві.

Peculiarities and problems of forming the level of milk profitability by categories of agricultural producers are studied. It is established that the profitability of milk production in enterprises has a positive dynamics, but the current situation in the milk market is marked by significant risks to reduce the profitability of the dairy business. The profitability of milk is negatively affected by the processes of rising prices for raw materials — feed, energy, veterinary, technical and technological, it is possible to level them on the basis of increasing productivity of cows and the use of internal factors of enterprises. A comparative analysis of the price level of raw milk in enterprises and households revealed a tendency to increase the gap and reduce the price competitive position of households. The distribution of enterprises by average sales prices shows that the category of large producers with a capacity of more than 4 thousand tons of milk per year has a price advantage. When conducting a factor analysis of the profitability of milk production in one of the largest enterprises in the Kherson region an increase in costs at a higher rate compared to the increase in sales revenues is found. Practical measures to optimize production costs and increase the efficiency of resource use in dairy farming are substantiated. It is determined that additional investment in the development of dairy farming is impractical and requires increased control over costs and production resources in agricultural enterprises. The search for reserves to increase the profitability of the dairy industry should focus on optimizing the cost of production and sale of milk, overhead and administrative costs. The increase in milk production and sales due to the increase in the number of cows and their productivity guarantees an increase in income; increase in the sale price is provided by improving the quality of milk and bringing it to the appropriate condition, introduction of new sales channels, establishment of mutually

beneficial contractual relations with processing enterprises. Marketing activities of milk producers should be aimed at determining the level of prices, competition, finding partners and processing companies, creating a logistics system for marketing products.

Ключові слова: рентабельність, прибуток, ціноутворення, собівартість, виробництво молока, аналіз факторів.

Key words: profitability, profit, pricing, cost, milk production, factor analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Галузь скотарства в Україні тривалий час знаходиться в кризовому стані — поголів'я і обсяги виробництва постійно скорочуються, змінюється структура виробництва на користь господарств населення, розбалансовуються зв'язки у системі "виробники — переробні підприємства". Крім того, на ринку молока і молочної продукції посилюється тиск з боку імпоротної продукції, що загрожує національним виробникам і переробним підприємствам конкуренцією та впливом на цінову ситуацію. При спаді обсягів виробництва за період 2000—2019 рр. імпорتنі постачання молочних продуктів в Україну зросли у 6,7 разів — від 50 до 337 тис. т у перерахунку на молоко [1].

Умови зовнішнього і внутрішнього ринку прямо впливають на діяльність підприємств-виробників молока-сировини та переробних підприємств. У сучасних умовах інтеграції національної економіки до системи світових та європейських зовнішньоекономічних зв'язків, проблема ефективного розвитку галузі молочного скотарства є актуальною, оскільки постає необхідність забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Ця проблема обумовила актуальність і вибір теми дослідження, адже проведення економічного аналізу рентабельності виробництва молока виступає основою прийняття управлінських рішень та визначення внутрішньогосподарських резервів її підвищення.

Метою дослідження є визначення напрямів підвищення рентабельності галузі молочного скотарства на основі економічного аналізу основних чинників виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Причини низьких показників ефективності галузі у наукових колах вивчають з точки зору різних аспектів. О. Петриченко проводить порівняльний аналіз закупівельної ціни на вироблене в сільськогосподарських підприємствах молоко та повної собівартості, відзначає вплив рівня товарності продукції на рівень закупівельних

цін, виручки від реалізації та ефективність виробництва в цілому. Зростання ефективності виробництва молока обумовлюється підвищенням рівня концентрації, спеціалізації та інтенсифікації його виробництва, а маса прибутку виступає засобом сприяння розвитку молочної галузі [2, с. 62—72].

М.М. Ільчук, І.А. Коновал вважають, що основними причинами зменшення обсягів виробництва продукції скотарства в Україні є: падіння попиту на її продукцію на внутрішньому ринку через зниження купівельної спроможності населення; втрата частини та неможливість швидкої переорієнтації на нові зовнішні ринки молока й молочної продукції внаслідок низької якості її сировини; висока, порівняно з іншими галузями сільського господарства, капіталомісткість та тривалий термін окупності інвестицій, які потребує галузь для її відродження [3, с. 51—59].

О.М. Супрун, Є.І. Величко, І.С. Іваннікова досліджують необхідність цінового і фіскального стимулювання розвитку галузі та наголошують на негативному впливі на розвиток галузі безсистемних законодавчих змін [4, с. 64—67].

Т.І. Яворська, Л.А. Загнітко вивчають ситуацію розвитку галузі з урахуванням регіональних особливостей господарювання, впливу вартісних факторів (виробнича собівартість, повна собівартість, ціна реалізації) на формування ефективності виробництва молока, розрахунку їхніх прогностичних параметрів [5, с. 53—59].

Отже, питання ефективного розвитку молокопродуктового підкомплексу постійно перебувають під пильною увагою наукових досліджень. Проте не повною мірою висвітлено питання економічного аналізу рентабельності продукції на рівні регіонів і господарюючих суб'єктів, визначення основних чинників прибутковості виробництва, впливу собівартості і ціни реалізації на формування фінансових результатів виробництва і реалізації молока.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Підвищення рентабельності виробництва молока є складним процесом на рівні кожного

Таблиця 1. Виробництво молока за категоріями господарств в Україні, тис. т

Категорії господарств	Роки								2019 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Всі категорії господарств	12657,9	13714,4	11248,5	10615,4	10381,5	10280,5	10064,0	9663,2	76,3
Підприємства	3668,7	2582,5	2216,6	2669,2	2705,6	2765,7	2755,5	2728,6	74,4
У т. ч. фермерські господарства	67,8	96,3	112,1	177,4	183,6	194,8	201,8	209,2	308,6
Господарства населення	8989,2	11131,9	9031,9	7946,2	7675,9	7514,8	7308,5	6934,6	77,1
Структура виробництва, %									
Підприємства	29,0	18,8	19,7	25,1	26,1	26,9	27,4	28,2	-0,8 в. п.
У т. ч. фермерські господарства	0,5	0,7	1,0	1,7	1,8	1,9	2,0	2,2	+1,7 в. п.
Господарства населення	71,0	81,2	80,3	74,9	73,9	73,1	72,6	71,8	+0,8 в. п.

підприємства, який залежить від внутрішніх і зовнішніх чинників та потребує удосконалення управління на основі системного підходу. Для побудови ефективної системи управління рентабельністю продукції потрібно виявити та проаналізувати основні фактори, їх взаємозв'язок і взаємодію у процесі виробництва і реалізації продукції.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — оцінка поточної ситуації щодо формування рентабельності виробництва молока аграрними підприємствами, дослідження впливу факторів витрат виробництва та цінової політики у формуванні ефективності виробництва молока й виділення напрямів щодо поліпшення їх використання. В роботі використано методичний інструментарій: діалектичний метод — у процесі визначення взаємозв'язків і проблемних сторін розвитку галузі; економіко-статистичні методи — під час дослідження динаміки і структури обсягів виробництва продукції в країні; методи економічного аналізу (абсолютних і відносних різниць, ланцюгових підстановок, факторного аналізу) — під час визначення результатів реалізації молока; метод аналізу і синтезу — під час дослідження окремих чинників, які впливають на прибутковість і рентабельність галузі та їх комплексного впливу; метод узагальнення під час систематизації вихідних даних, обґрунтування висновків та розробці пропозицій виробництву.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах молочний бізнес забезпечує прибуток, якщо рівень ціни буде конкурентним на ринку — цей чинник створює умови максимізації прибутку сільськогосподарських підприємств і завоювання певної частки на

ринку. Сучасні тенденції розвитку аграрної економіки проявляються також у зростанні витрат виробництва через стрімке підвищення цін на матеріально-технічні та інші ресурси.

Об'єктивна оцінка рівня рентабельності виробництва молока в аграрних підприємствах ґрунтується на визначенні основних факторів, які впливають на ціну і собівартість продукції. Економічний аналіз рентабельності виробництва і реалізації молока передбачає визначення ефективності використання виробничого потенціалу галузі, передбачає визначення комплексу відповідних взаємопов'язаних показників, які характеризують поточний стан і динаміку економічних процесів у молочному скотарстві, виявлення резервів зростання прибутковості і рентабельності виробництва молока.

У підвищенні рентабельності виробництва молока різні форми господарств зацікавлені по-різному. Зокрема, виробництво молока у господарствах населення має проблеми з рівнем якості і низькими закупівельними цінами. У зв'язку із підвищенням рівня вимог до європейських стандартів якості, введенням ряду нормативно-правових актів дана категорія виробників, частка яких у виробництві залишається високою (71,8 % у 2019 р.), взагалі може залишитися без ринків збуту. Об'єднання їх у кооперативи відбувається досить повільно, що обумовлено недосконалістю законодавства, негативним досвідом створених кооперативів, менталітетом відокремленого господарника, небажанням працювати в команді з іншими виробниками, складними відносинами з переробними підприємствами і закупівельними організаціями. Кооперація в молочній галузі в Україні не набула масового характеру, проте деякі кооперативи довели стійкість і функціонують в окремих регіонах. Тому у наступні роки можна

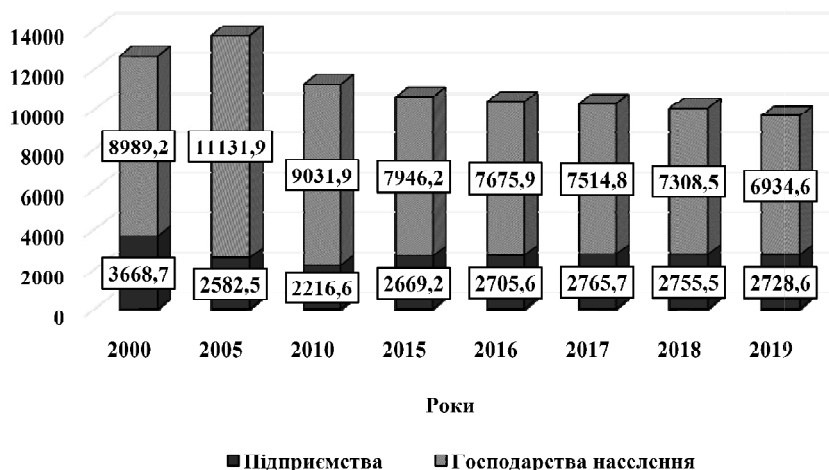

Рис. 1. Динаміка і структура виробництва молока за категоріями господарств, тис. т.

прогнозувати подальше скорочення виробництва молока домашніми господарствами під впливом низької закупівельної ціни, введення заборон на стихійну торгівлю, високої трудомісткості робіт, удорожчання кормів.

За досліджуваний період обсяги виробництва молока в усіх категоріях господарств зменшилося на 24,7 % — від 12657,9 до 9663,2 тис. т (табл. 1).

Дослідження динаміки обсягів виробництва молока за категоріями господарств свідчить про наступне:

- динаміка виробництва має негативний тренд — обсяги виробництва скоротилися за 2000—2019 рр. від 12657,9 до 9663,2 тис. т — на 23,7 %;

- у підприємствах і господарствах населення спад становить 25,6 та 22,9 % відповідно;

- фермерські господарства збільшили виробництво втричі, але їх частка становить лише 7,6 % в категорії підприємств і 2,2 % у загальній кількості;

— основними виробниками виступають господарства населення і забезпечують 71,8 % від загального обсягу, проте більшість з них виробляють молоко для задоволення власних потреб, характеризуються низьким рівнем товарності і якості продукції, виконанням більшості технологічних процесів на основі ручної праці, з порушенням технологічних і санітарно-гігієнічних вимог.

Динаміку і структуру виробництва молока за категоріями господарств відображає діаграма (рис. 1).

Основна проблема якості вітчизняної молокопродукції — переважне виробництво молока-сировини у домогосподарствах населення. Саме концентрація виробництва молока в особистих селянських господарствах є основною причиною низької якості вітчизняного молока, а отже, й продуктів його переробки [6]. Для того, щоб господарства населення відповідали вимогам сучасного ринку, необхідна їх кооперація, удосконалення процесів виробництва

Таблиця 2. Розподіл підприємств за обсягами реалізації молока у 2019 р.

Показники	Кількість підприємств, які реалізували молоко сире	У % до загальної кількості	Вартість реалізованої продукції, млн грн	У % до загальної кількості	У середньому на одне підприємство, тис. грн
Підприємства - всього	1185	100,0	20910,2	100,0	17645,7
з них з обсягом реалізації, тис. грн					
до 100,0	42	3,5	1,7	0,0	40,5
100,1–1000,0	136	11,5	74,5	0,4	547,8
1000,1–5000,0	319	26,9	889,9	4,3	2789,7
5000,1–10000,0	207	17,5	1478,0	7,1	7140,1
10000,1–20000,0	203	17,1	2957,8	14,1	14570,4
20000,1–100000,0	244	20,6	10071,7	48,1	41277,5
більше 100000,0	34	2,9	5436,6	26,0	159900,0

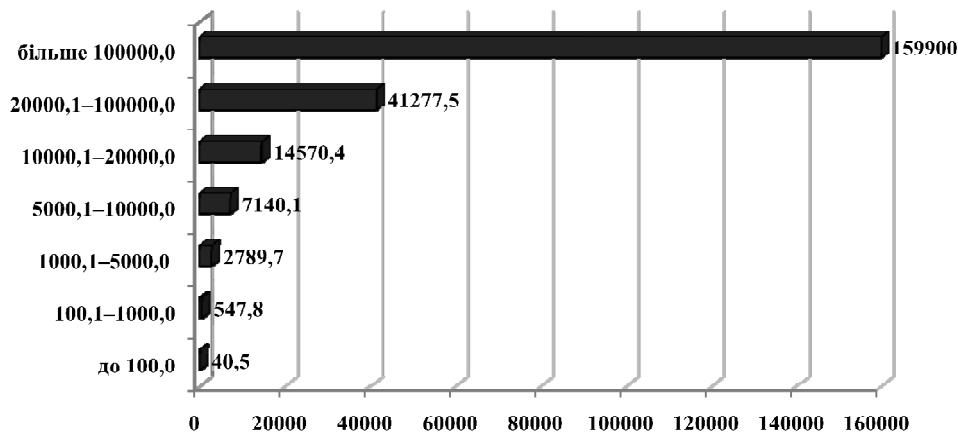

Рис. 2. Середні обсяги реалізації молока у розрахунку на одне підприємство, тис. грн

молока, очищення і охолодження, тобто забезпечення якісної складової виробничих процесів.

Експерти аграрного ринку на сьогодні вбачають перспективи у створенні спеціалізованих молочнотоварних ферм сімейного типу на основі розвитку домашніх господарств, які за довгі роки набули досвіду не тільки виробництва і ресурсного забезпечення, а й торгівлі молочною продукцією. Проблема підвищення якості молока і рентабельності може бути вирішена на основі механізації процесів доїння, придбання обладнання для його очищення і охолодження. Саме тут необхідна державна підтримка. Це єдиний шлях на сьогодні для дрібнотоварних виробників: сформувати серйозний пласт індустріальних виробників молока і молочної продукції шляхом створення сімейних ферм. Стимулювання створення молочних ферм промислового типу має бути в пріоритеті аграрної політики України. Необхідно розробити цілий організаційно-економічний механізм — від компенсації будівництва до генетики продуктивного стада, навчання господарів, який забезпечить отримання якісного конкурентоспроможного продукту [7].

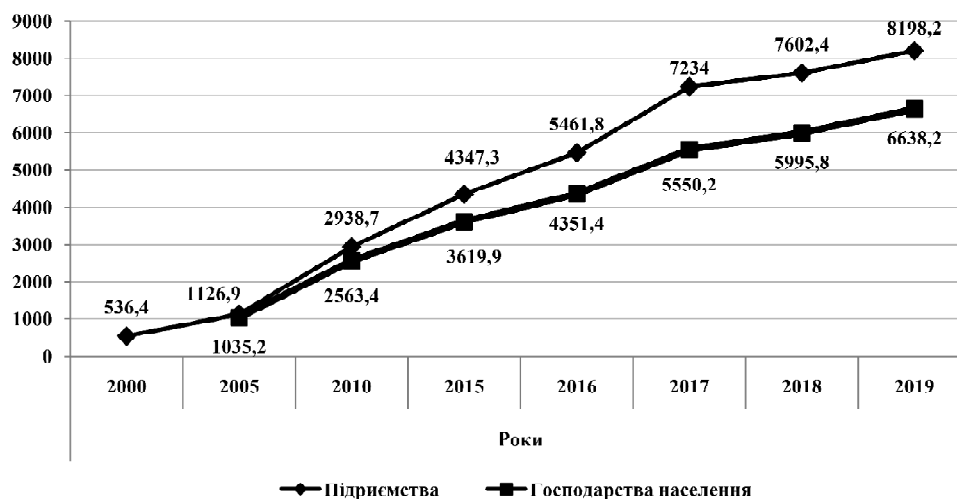
Показники рентабельності відображаються у статистичній звітності по підприємствах, тому дослідження прибутковості виробництва у господарствах населення досить обмежене. Рішення про утримання корів господарства населення приймають на основі співвідношення доходів і витрат, орієнтуються на наявність грубих кормів, цін на сіно і концентровані корми, наявність зручних транспортних сполучень із ринками збуту.

Таблиця 3. Рівень рентабельності виробництва молока в підприємствах, %

Категорії господарств	Роки							Зміна 2019 р. до 2012 р.
	2012	2013	2015	2016	2017	2018	2019	
Підприємства	1,8	13,1	12,7	18,6	26,9	16,1	20,6	+ 18,8 в. п.
у т. ч. фермерські господарства	4,9	21,4	20,5	23,3	25,9	18,0	20,1	+ 15,2 в. п.

Слід враховувати, що категорія підприємств-виробників молока неоднорідна за своєю структурою, частина з них мають молочнотоварні ферми, які не приносять великих доходів і прибутків, забезпечують певний рівень зайнятості працівників, у їх спеціалізації переважає продукція рослинництва. Тому низький рівень рентабельності виробництва молока для таких виробників не впливає на загальний економічний стан підприємства, галузь фінансується за остаточним принципом, існує як додаткова до основного виробництва, має низький рівень товарності через використання значної частини продукції всередині підприємства.

Підприємства з вузькою спеціалізацією, в яких молочне скотарство є провідною галуззю, мають найбільші перспективи розвитку в сучасних умовах за умови постійного моніторингу витрат виробництва і якості продукції, налагодження постійних зв'язків з переробними підприємствами. Вирішити нагальні питання розвитку молокопродуктового комплексу спроможні виробники, які ведуть бізнес на високоінтенсивній основі, мають достатньо ресурсів для впровадження сучасних технологій утримання поголів'я, забезпечення повноцінної годівлі, ефективних методів організації і мотивації праці, ефективної системи менеджменту. Бізнес-орієнтовані молочнотоварні ферми інвестують значні кошти (6—10 тис. дол. США в

Рис. 3. Середні ціни на молоко, реалізоване підприємствами та господарствами населення, гривень за 1 тону

одне стійломісце), з метою підвищення ефективності виробництва продукції. На основі використання наявної матеріально-технічної бази такі підприємства залишаються на ринку і забезпечують стабільні обсяги виробництва молока і відповідний рівень якості. Більше того, у першому півріччі 2020 р. молочнотоварні ферми забезпечили переробку навіть більшого обсягу молока, ніж у попередньому 2019 р.

Розподіл підприємств за обсягами реалізації молока у 2019 р. свідчить що найбільший дохід від реалізації забезпечують великі підприємства, які отримують більше 20 млн грн виручки, їх частка у загальній кількості підприємств 23,5 %, а у доходах — 74,1 %. Тобто 278 підприємств мають середній дохід від реалізації молока 55785,3 тис. грн і реалізують 3/4 всього обсягу реалізації в країні (табл. 2).

У той час як 865 підприємств (73 % від загальної кількості) займають 25,9 % у доходах від реалізації, в середньому мають виручку 6243,0 тис. грн у розрахунку на одне підприємство. Графік відображає зростання середніх доходів виробників молока у розрахунку на одне підприємство (рис. 2).

Гречко А.В., Черножукова А.М. також пропонують формувати державну політику в молокопереробній галузі в залежності від сегментації товаровиробників молочної продукції. Зокрема, високоприбуткові підприємства-лідери потребують підтримки стратегічних проектів вдосконалення виробничого процесу. Для підприємств, які мають низький рівень рентабельності, важливо формувати комплекс молокопереробних ферм з високим рівнем інвестиційної привабливості та впровадження інноваційних технологій. Технологічний стан підприємств молокопереробної галузі автори характеризують як задо-

вільний, проте наголошують на необхідності заміни застарілого обладнання сучасними і надійними засобами механізації основних процесів, дотримання термінів їх експлуатації, комплексного повного оновлення системи засобів виробництва [8, с. 126—133].

Виробництво молока, на відміну від інших галузей тваринництва, забезпечує виробникам прибутки. Рівень рентабельності виробництва молока в аграрних підприємствах за період дослідження зростає від 1,8 до 20,6 %, що є досить позитивною тенденцією (табл. 3).

У 2020 р. прибутковим у тваринництві залишилось лише виробництво молока — 3,8 млрд грн. Проте досягнення 20 % рентабельності недостатньо для розширеного ведення бізнесу і залучення значних інвестиційних ресурсів. Виробництво молока технологічно пов'язане із вирощуванням молодняку на м'ясо, а даний вид виробництва традиційно залишається збитковим (-27,1% у 2019 р.). Тому загалом галузь скотарства для виробників є збитковою. Крім того, ринкова ситуація 2020—2021 рр. відзначається рядом негативних процесів, які впливатимуть на формування рентабельності: у період карантину попит на молочні продукти у торговельній мережі зменшився через зниження купівельної спроможності населення, не працювали тривалий час бюджетні установи, була обмежена робота готельно-ресторанного бізнесу.

На рівень рентабельності виробництва молока негативний вплив мають процеси зростання цін на сировинні ресурси — кормові, енергетичні, ветеринарні, технічні і технологічні. Проте приріст продуктивності корів може нівелювати негативний вплив зростання вартості факторів інтенсифікації виробництва.

Таблиця 4. Аналіз цінової ситуації на ринку молока-сировини

Показники	Роки								2019 р. у % до 2015 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Ціна реалізації підприємств, грн/ т	536,4	1126,9	2938,7	4347,3	5461,8	7234,0	7602,4	8198,2	188,6
у % до попереднього року	-	210,0	260,8	147,9	125,6	132,4	105,0	107,8	-
Ціна реалізації господарств населення, грн/ т	-	1035,2	2563,4	3619,9	4351,4	5550,2	5995,8	6638,2	183,4
у % до попереднього року	-	-	247,6	141,2	120,2	127,5	108,0	110,7	-
Співвідношення ціни, %	-	91,8	87,2	83,2	79,7	76,7	78,9	81,0	

Молочний ринок і ціноутворення загалом перебувають під впливом економічної ситуації у країні, регулюється попитом і пропозицією. У 2020—2021 рр. зростання внутрішньої ціни на складові комбікормів стало загрозою тваринництву щодо втрати прибутків. Для молочного напрямку скотарства і на сьогодні існує величезний ризик переходу до зони збитковості, адже галузь тривалий період часу перебуває у стадії стагнації, потребує не тільки державної підтримки, а й системного підходу щодо ефективних стратегічних рішень на рівні кожного господарюючого суб'єкта, регіонів та країни в цілому. Рівень рентабельності виробництва молока в Україні у 2020 р. для більшості підприємств зменшився в середньому на 3%, навіть підвищення закупівельної ціни на молоко-сировину не зупинило падіння рентабельності.

Щодо середніх закупівельних цін на молоко, реалізоване підприємствами і господарствами населення, слід відзначити їх щорічний приріст і досягнення певного максимального рівня, коли подальше зростання ціни спричинить збитковість переробних підприємств і зростання експорту молочної продукції. Середня ціна реалізації молока підприємствами у 2019 р. становила 8198,2 грн/т, що на 7,8 % вище 2018 р. (рис. 3).

Одночасно зростає і закупівельна ціна для господарств населення до 6638,2 грн /т (на 10,7% до рівня 2018 р.), проте розрив у ціні, порівняно з підприємствами, з кожним роком зро-

стає. Підприємства забезпечують свою цінову перевагу за рахунок якісних показників, у той час як господарства населення здають молоко низької якості і, відповідно, втрачають у ціні. Умови ринку вимагають від них термінової зміни всієї системи ведення господарства, перестроєння систем виробництва продукції, підвищення рівня механізації процесів доїння, створення міцної кормової бази, налагодження постійних зв'язків з ринками збуту.

Якщо у 2016—2017 рр. щорічний приріст цін становив 25—32 %, то у 2018—2019 рр. — лише 5—11 %, що свідчить про стабілізацію ринку і неможливість подальшого зростання цін (табл. 4).

Низькі закупівельні ціни від переробних підприємств стали головним негативним фактором для сільськогосподарських підприємств до скорочення поголів'я і виробництва молока. Проте експерти ринку наголошують про неможливість подальшого зростання закупівельної ціни, яка досить висока порівняно з європейськими країнами та загрожує збитковістю молокопереробним підприємствам. Тому аграрним підприємствам залишається в цій складній ситуації єдиний вихід — економія на всіх видах ресурсів, впровадження ресурсозберігаючих технологій, підвищення генетичного потенціалу корів з метою зниження собівартості виробництва молока.

Тому виробникам не варто сподіватися на перспективу і очікувати підвищення ціни,

Таблиця 5. Розподіл підприємств-виробників молока за середніми цінами реалізації у 2019 р.

Категорії підприємств	Кількість підприємств		Обсяг реалізованої продукції		Середня потужність підприємства, т
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. т	у % до загальної кількості	
Підприємства	1185	100,0	2550,5	100,0	2152,3
з них із середньою ціною реалізації, грн за 1 т ²					
до 4000,0	6	0,5	0,0	0,0	-
4000,1–6000,0	51	4,3	12,4	0,5	243,1
6000,1–8000,0	727	61,4	882,2	34,6	1213,5
8000,1–10000,0	376	31,7	1627,8	63,8	4329,3
більше 10000,0	25	2,1	28,1	1,1	1124,0

слід вести пошук внутрішніх резервів зниження виробничих витрат, підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів, удосконалення організаційно-управлінських процесів.

Структуризація підприємств-виробників молока за середніми цінами реалізації свідчить, що із 1185 підприємств лише 57 (4,8%) здавали молоко за ціною на рівні господарств населення — нижче 6 тис. грн/т (табл. 5).

Основна частина виробників (727, або 61,4%) продавали молоко в діапазоні 6—8 тис. грн, їх середня потужність 1213,5 т на одне підприємство. Основна категорія виробників 376 підприємств (31,7 % від загальної кількості) реалізували молоко за ціною 8—10 тис. грн/т. Питома вага такої категорії у обсягах реалізованої продукції становить 63,8%, їх середня потужність 4329,3 т у розрахунку на одне підприємство, що підтверджує попередні висновки про перевагу великотоварного виробництва на ринку молока.

Ціна на молоко-сировину є високою, але подальше її зростання може впливати на приріст імпорту. Середньозважена ціна на молоко в 2021 р. буде зростати і може досягти 12,82 грн/кг, загалом рівень цін буде залежати від рівня і стабільності попиту, майбутніх цін на корми та інфляційних процесів.

Вітчизняний молочний бізнес втрачає споживачів і фінансові ресурси, які могли бути залучені від продажів. Аналітики молочного ринку прогнозують падіння дохідності виробленого молока до 1—17%. Причому 17% зможуть досягти тільки високопродуктивні господарства, які забезпечують надої понад 9 тис. кг на корову і мають необхідні інвестиції на переобладнання ферм. Таких підприємств серед загальної кількості — до 30%. Решта на сьогодні балансують на межі лише 1% маржинальності та перебувають перед непростим для себе вибором подальшого розвитку. Вагомою загрозою прибутковості є також зниження платоспроможного попиту населення під впливом пандемії, інфляційні процеси, зростання безробіття.

Відповідно до попередніх підсумків 2020 р., до України імпортовано 47 тис. т сирів, 28 тис. т продукції з незбираного молока, 12 тис. т масла. Якщо це все перевести в сировину, то по імпорту отримали 1 млн т молока. Українські молокопереробні підприємства переробили за 2020 р. 3,7 млн т молока. Тому імпорт складає майже 30% від того, що переробляє вітчизняна молочна переробна галузь. Водночас молокопереробні підприємства в Україні працюють на

межі збитковості, не мають коштів на розширене відтворення, цей бізнес залишається непривабливим для інвесторів. З ринку вибувають збанкрутілі підприємства: якщо в 1990 р. в Україні було 670 молокопереробних підприємств, то в 2019 р. свою діяльність показали 178.

Впровадження підвищених вимог до безпечності та якості молока і молочних продуктів відтерміновано на два роки до 01 січня 2023 р. Тому цей час повинні використати ефективно як виробники молока-сировини, так і молокопереробні підприємства. Продовження на два роки перехідного періоду щодо відповідних заходів державного контролю виробництва та введення в обіг сирого молока повинно стати часом для узгодження відносин виробників і переробників молока, підвищення ефективності виробництва і рентабельності, створення ефективного організаційно-економічного механізму функціонування молочної галузі загалом. Участь держави в даному процесі повинна бути спрямована на розробку і успішну реалізацію Стратегії розвитку молочної скотарства та молокопереробної галузі, формування відповідної політики, розподіл функцій компетентних органів, в тому числі і Держпродспоживслужби.

У розрізі постачальників сирого молока на переробку питома вага молока першого гатунку, за результатами дев'яти місяців 2020 р., також залишається суттєвою, а саме: від сільськогосподарських підприємств — 31,4%; від господарств населення — 68,6%.

Підвищення рівня рентабельності саме виробників молока-сировини у молокопродуктовому ланцюзі є визначальним чинником подальшого ефективного розвитку молочної галузі загалом. Тому важливо на рівні господарюючих суб'єктів проводити економічний аналіз прибутковості і рентабельності виробництва, методичні рекомендації до якого широко висвітлені в навчальній літературі [9; 10]. Факторний аналіз фінансових результатів від реалізації молока в аграрних підприємствах ґрунтується на даних річної статистичної звітності підприємства форми № 50-сг "Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств" та форми № 21-заг "Звіт про реалізацію продукції сільського господарства". Об'єктом аналізу виступає підприємство, яке в Херсонській області є одним із найбільших виробників молока. Проведені розрахунки свідчать, що підприємство щорічно нарощує обсяги реалізації молока — від 130175 до 147032 ц, абсолютний приріст становить 16857 ц, відносний — 12,9 % (табл. 6).

Таблиця 6. Факторний аналіз фінансових результатів від реалізації молока

Показники	Роки			Відхилення 2019 р. від 2017 р. (+, -)	
	2017	2018	2019	абсолютне	відносне, %*
Реалізація продукції у фізичній масі, ц	130175	135702	147032	16857	112,9
Чистий дохід (виручка) від реалізації, тис. грн	97875,5	104971,8	123283,9	25408,1	126,0
Повна собівартість, тис. грн	69459,4	88364,3	113797,2	44337,8	163,8
Прибуток (збиток), тис. грн	28416,1	16607,5	9486,7	-18929,4	33,4
У розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, грн:					
- повна собівартість	533,58	651,16	773,96	240,38	145,1
- середня реалізаційна ціна	751,87	773,54	838,48	86,61	111,5
- прибуток (збиток)	218,29	122,38	64,52	-153,77	29,6
Загальна зміна прибутку (збитку) порівняно із попереднім роком, тис. грн	-	-11808,6	-7120,8	x	x
у т. ч. за рахунок збільшення (зменшення):					
- кількості продукції	x	1206,5	1386,5	x	x
- собівартості	x	-15955,8	-18055,5	x	x
- ціни реалізації	x	2940,7	9548,2	x	x

Приріст чистого доходу (виручки) у 2019 р. 29408,1 тис. грн (26,0%), порівняно з 2017 р. Але, при цьому зростає повна собівартість реалізованої продукції і перевищує приріст доходів. Витрати на виробництво і реалізацію продукції зросли на 44337,8 тис. грн, або на 63,8%. Це привело до зниження прибутковості на 18929,4 тис. грн. В цілому прибуток від реалізації молока у 2019 р. становить лише 33,4% до рівня 2017 р.

Така ситуація негативно позначилася і на фінансових результатах діяльності всього підприємства. Тенденція до зниження прибутковості виробництва молока повинна стати стимулом для керівників підрозділів, менеджменту підприємства до пошуку резервів економії витрат, раціоналізації систем утримання корів і рівня годівлі, удосконалення структури і обороту стада.

Проведений факторний аналіз прибутку від реалізації молока свідчить, що у 2018 р. прибуток зменшився на 11808,6 тис. грн. Позитивний вплив на фінансовий результат мали кількість реалізованої продукції — 1206,5 тис. грн та приріст ціни реалізації — 2940,7 тис. грн. Проте цим чинникам не вдалося нівелювати негативний вплив приросту собівартості обсягом 15955,8 тис. грн. У 2019 р. прибуток зменшився, порівняно з 2018 р., ще на 7120,8 тис. грн, у тому числі кількість реалізованого молока сприяла приросту прибутковості у сумі 1386,5 тис. грн, збільшення ціни реалізації від 773,54 до 838,48 грн також забезпечило приріст прибутку на 9548,2 тис. грн. А зростання виробничих і реалізаційних витрат привело до негативного впливу на прибуток у розмірі 18055,5 тис. грн.

Отже, дослідження основних чинників, які впливають на фінансові результати від реалізації молока свідчать, що прибуток зростає під впливом поступового нарощування обсягів реалізації продукції та приросту ціни. Проте темпи росту собівартості продукції перевищують позитивний вплив ціни і кількості, що у підсумку привело до зниження суми прибутку на 18929,4 тис. грн, або на 66,6%. Факторний аналіз свідчить, що пошук резервів зростання прибутковості ведення молочної галузі повинен бути зосереджений, в першу чергу, на оптимізації витрат на виробництво і збут молока, загальновиробничих і адміністративних витратах. Приріст обсягів виробництва і реалізації молока за рахунок збільшення поголів'я корів та їх продуктивності гарантує збільшення доходів у наступних періодах. Підвищення ціни реалізації забезпечується за рахунок підвищення якості молока і доведення його до відповідної кондиції, впровадження нових каналів збуту, встановлення взаємовигідних договірних відносин з переробними підприємствами.

Наступним етапом дослідження ефективності виробництва молока є проведення економічного аналізу рівня рентабельності (табл. 7).

Проведені розрахунки визначають зміни у показниках рентабельності виробництва та фактори, що зумовили ці процеси. На основі вихідної інформації визначено, що у 2019 р. рівень рентабельності молока менше на 32,6%, порівняно з 2017 р., коли кожна витрачена гривня в галузі приносила 40,9 коп. прибутку. Ціна реалізації 1 ц зросла на 86,61 грн, або 11,5%, повна собівартість — на 240,38 грн (45,1%). Що і

Таблиця 7. Факторний аналіз рівня рентабельності реалізації молока

Показники	Роки		Відхилення 2019 р. від 2017 р. (+, -)	
	2017	2019	абсолютне	відносне, %
У розрахунку на 1 ц реалізованої продукції:				
- повна собівартість, грн	533,58	773,96	240,38	145,1
- середня реалізаційна ціна, грн	751,87	838,48	86,61	111,5
- прибуток (збиток), грн	218,29	64,52	-153,77	29,6
Рівень рентабельності, %	40,9	8,3	-32,6 в. п.	x
Загальна зміна рентабельності порівняно із попереднім роком, п. п.	-	-32,6	x	x
в т.ч. за рахунок зміни:				
- ціни реалізації	-	11,2	x	x
- собівартості одиниці продукції	-	-43,8	x	x

стало причиною зменшення прибутку в розрахунку на 1 ц від 218,29 до 64,52 грн.

Питома вага виробництва молока вищого гатунку та молока виробленого підприємствами найближчим часом буде зростати. Операційна рентабельність значною мірою буде залежати від цін на зернові і кормові культури та рівня цін білкові складові комбікормів.

Ефективний розвиток галузі молочного скотарства в аграрних підприємствах вимагає значних витрат на формування кормової бази, вирощування ремонтного молодняка для оновлення вікової структури основного стада, утримання приміщень, оплати праці основних працівників. Зростання витрат у досліджуваному підприємстві стало причиною зниження прибутковості і рентабельності продукції. Визначенням шляхів підвищення ефективності виробництва ґрунтується на технологічних, організаційних та економічних чинниках.

Зниження рівня рентабельності виробництва свідчить про необхідність удосконалення системи управління витратами, введення технологічних новацій тільки за умови чіткого визначення періодів їх окупності, постійного контролю за витратами кормів, енергетичних та інших видів матеріальних витрат.

Найбільший вплив на рівень собівартості має вартість і якість кормів. Можливі шляхи здешевлення кормового раціону є основою зниження собівартості продукції. Негативний вплив на рентабельність молока в аграрних підприємствах має підвищення цін на складові витрат, зокрема, на рослинний білок, який є базою для кормів у тваринництві і має подвійний приріст ціни на світових ринках.

Розроблена структурно-логічна схема впливу чинників на собівартість продукції у молочному скотарстві дозволяє концентрувати увагу на можливих варіантах оптимізації витрат і визначенні резервів їх зниження (табл. 8).

Таблиця 8. Основні чинники формування собівартості молока

Рівень собівартості продукції				
Матеріальні витрати	Витрати на оплату праці	Інші прями та загальновиробничі витрати		Продуктивність корів
Витрати кормів на 1 ц молока	Продуктивність праці	Рівень механізації виробництва	Організаційно-управлінські чинники	- генетичний потенціал
- кормомісткість продукції	- основна і додаткова зарплата	- фондоозброєність	- спеціалізація виробничих підрозділів і їх взаємозв'язки	- кормова база, рівень і якість годівлі
Інші складові матеріальних витрат (ветеринарні препарати, водопостачання, енергопостачання, вартість послуг сторонніх організацій)	- система преміювання	- енергоозброєність	- концентрація виробництва, економія на масштабах	- системи утримання і обслуговування
- матеріаломісткість продукції	- моральне заохочення	- енерго- і ресурсоощадні технології	- раціональна організація праці і виробничих процесів	- структура і оборот стада

В якості удосконалення системи управління на підприємствах необхідно звертати увагу на ефективність організації виробничого процесу, шляхи скорочення загальновиробничих, адміністративних і збутових витрат, що суттєво впливає на зниження собівартості продукції. З метою підвищення прибутковості галузі молочного скотарства великим підприємствам доцільно залучити фахівців з маркетингу, які можуть визначити оптимальну ціну реалізації, орієнтуються і враховують основні тенденції аграрного ринку.

Цінова ситуація на ринку молока перебуває під впливом введення більш вимогливих законодавчих нормативів до якості молока і збільшення частки підприємств, що здають молоко на переробні підприємства. Тому динаміка цін на молоко є позитивною і передбачається подальший позитивний ціновий тренд. У структурі реалізації молока на переробні підприємства мають перевагу підприємства. Ціна реалізації в цій категорії значно перевищує ціну від господарств населення. З нарощуванням обсягів виробництва молока спеціалізованим підприємствам життєво необхідна інтеграція з переробними підприємствами. Відповідно змінюється й цінова політика. Завдяки партнерським відносинам переробним підприємством, якому виробник продає молоко-сировину, ціна встановлюється вище середньої закупівельної, проводиться цінова політика щодо режиму постійної ціни, використовуються інші цінові поступки.

Оптимізація галузей і поглиблення спеціалізації дає можливість визначити параметри виробничих систем підприємств, які забезпечують збалансований розвиток скотарства та кормовиробництва, первинної переробки молока, транспортного обслуговування доставки до молокопереробних підприємств. Водночас формуються умови для раціонального використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів, впровадження інноваційних технологій виробництва продукції.

У молочній галузі будуть і далі посилюватися позиції потужних високоефективних підприємств та вихід із ринку неефективних господарств, збільшуватися число компаній, які ведуть детальний облік рентабельності виробництва і реалізації продукції, активно працюють над оптимізацією витрат на виробництво.

ВИСНОВКИ

Вирішити нагальні питання розвитку молокопродуктового комплексу спроможні виробники, які ведуть бізнес на високоінтенсивній

основі, мають достатньо ресурсів для впровадження сучасних технологій утримання поголів'я, забезпечення повноцінної годівлі, ефективних методів організації і мотивації праці, ефективної системи менеджменту. Найважливішим показником ефективності виробництва продукції скотарства (молока і м'яса) є рентабельність. На його величину безпосередньо або побічно впливають цілий ряд чинників. Основними з них є якість і собівартість продукції, канали реалізації і реалізаційна ціна. В зв'язку з випередженням темпів росту затрат над ціною реалізації продукції рівень рентабельності залишається поки що низьким. На рівень рентабельності виробництва молока негативний вплив мають процеси зростання цін на сировинні ресурси — кормові, енергетичні, ветеринарні, технічні і технологічні. Проте приріст продуктивності корів може нівелювати негативний вплив вартості факторів інтенсифікації виробництва.

Господарства населення, щоб стати конкурентоспроможними на ринку молока і молочної продукції, повинні пройти етапи об'єднання зусиль з метою створення міцної кормової бази, кооперації у сфері забезпечення високопродуктивним поголів'ям і ветеринарними препаратами, створення стабільних маркетингових каналів збуту на основі співпраці з переробними підприємствами або налагодження власної переробної бази і торговельної мережі. Ефективні стратегічні рішення щодо об'єднання дрібних виробників, робота над якістю молока, забезпечення виробничих процесів відповідним обладнанням є запорукою успішного ведення молочного бізнесу в секторі малих виробників.

Дослідження основних чинників, які впливають на фінансові результати від реалізації молока на рівні підприємств свідчать, що прибуток зростає під впливом поступового нарощування обсягів реалізації продукції та приросту ціни. Проте темпи росту собівартості продукції перевищують позитивний вплив ціни і кількості, що у підсумку спричинює зниження суми прибутку. Зниження прибутковості виробництва молока відбувається під впливом зростання виробничих витрат. Активна робота великих підприємств над оптимізацією виробничих процесів, управління витратами, економія ресурсів з метою зниження собівартості продукції є основою підвищення рівня рентабельності.

Загалом з метою підвищення рентабельності виробництва молока в галузі необхідно забезпечити технологічну та технічну модер-

нізацію засобів виробництва, придбати нове сучасне обладнання на основі державної підтримки та внутрішніх фінансових резервів; впроваджувати ресурсо- та енергозберігаючі технології для забезпечення конкурентних переваг на основі низької собівартості; створити кормову базу на основі власного виробництва кормів, удосконалення структури кормового кліну у сівозміні, забезпечення протеїнового балансу.

Організаційно-технологічне перезавантаження галузі забезпечить якісно новий рівень прибутковості та конкурентоспроможності на національному і світовому ринку. Створення ефективної системи збуту продукції, налагодження постійних зв'язків із молокопереробними підприємствами є умовою посилення конкурентних позицій виробника молока-сировини та підвищення прибутковості діяльності. Таким чином, рівень рентабельності виробництва молока — це результат реалізації виробничих, маркетингових, інноваційних, економічних, організаційних та інших можливостей підприємства, регіону, галузі та країни загалом.

Література:

1. Сільське господарство України за 2019 рік: статистичний збірник. / За ред. Прокопенко О.К.: Державна статистична служба України, 2020. 230 с.

2. Петриченко О. Ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах. Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал. 2018. Вип. 2. С. 62—72.

3. Ільчук М.М., Коновал І.А. Підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства в Україні. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 51—59.

4. Супрун О.М., Величко Є.І., Іваннікова І.С. Вплив цінових чинників на виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах. Економіка АПК. 2015. № 12. С. 64—67.

5. Яворська Т.І., Загнітко Л.А. Вплив витрат і ціни реалізації на ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах регіону. Економіка АПК. 2015. № 6. С. 53—59.

6. Бубела Т.З. Методи та засоби визначення показників якості продукції: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 292 с.

7. AlexLissitsa_analytics #AlexLissitsa_politics URL: <https://www.facebook.com/Alissitsa/posts/2743216356006478> (дата звернення 03.03.2021).

8. Гречко А.В., Черножукова А.М. Шляхи підвищення прибутковості молокопереробних

підприємств України. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. 2018. Вип. 21. С. 126—133.

9. Паланюк Н.А., Петренко В.Г. Економічний аналіз: навчальний посібник. К.: Аграрна освіта, 2010. 252 с.

10. Єгорова О.В., Дорогань-Писаренко Л.О., Литвин О.Ю. Аналіз господарської діяльності: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів аграрного профілю. Полтава: РВВД ПДАА, 2016. 308 с.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy za 2019 rik. Statystychnyj zbirnyk" [Agriculture of Ukraine for 2019: statistical collection], Derzhavna statystychna sluzhba Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

2. Petrychenko, O. (2018), "Efficiency of milk production in agricultural enterprises", Ekonomichnyj dyskurs. Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal, vol. 2, pp. 62—72.

3. Il'chuk, M.M. and Konoval, I.A. (2016), "Increasing the competitiveness of livestock products in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 51—59.

4. Suprun, O.M. Velychko, Ye.I. and Ivannikova, I.S. (2015), "Ivannikova Influence of price factors on milk production in agricultural enterprises", Ekonomika APK, vol. 12, pp. 64—67.

5. Yavors'ka, T.I. and Zahnitko, L.A. (2015), "Zagnitko Influence of costs and selling prices on the efficiency of milk production in agricultural enterprises in the region", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 53—59.

6. Bubela, T.Z. (2015), Metody ta zasoby vyznachennia pokaznykiv yakosti produktsii [Methods and means of determining product quality indicators: a textbook], Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniki, Lviv, Ukraine.

7. AlexLissitsa_analytics (2021), "#AlexLissitsa_politics", available at: <https://www.facebook.com/Alissitsa/posts/2743216356006478> (Accessed 10 April 2021).

8. Hrechko, A.V. and Chernozhukova, A.M. (2018), "Ways to increase the profitability of dairy enterprises in Ukraine", Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo, vol. 21, pp. 126—133.

9. Palaniuk, N.A. and Petrenko, V.H. (2010), Ekonomichnyj analiz [Economic analysis], Ahrarna osvita, Kyiv, Ukraine.

10. Yehorova, O.V. Dorohan'-Pysarenko, L.O. and Lytvyn, O.Yu. (2016), Analiz hospodars'koi diial'nosti [Analysis of economic activity: a textbook for students of higher educational institutions of agricultural profile], RVVD PDAA, Poltava, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2021 р.